И. И. Ничипоренко

Несколько положений из моего педагогического катехизиса…

(Вступна стаття Оксани Шевчук)

Колегія Павла Галагана, як відомо, з самого початку задумувалася як виховний заклад. Тому забезпечення цього напряму діяльності Колегії було важливим для її засновника Григорія Павловича Галагана. Адже Г. Галаган ставився до Колегії як до свого улюбленого дітища; у кожному вихованці він ніби шукав живе втілення свого сина. А син уявлявся йому цікавим, старанним, залюбленим у знання, люблячим свою вітчизну, сприйнятливим до всього хорошого, чуйним до всього доброго, чистим, чесним юнаком, сповненим молодої, здорової життєвої енергії. Він бачив у своєму сині зачатки майбутньої чесної людини, корисного громадянина своєї землі і, звичайно, хотів, щоб такими виходили молоді люди із школи, заснованої в пам'ять сина [7, с. 427].

А тому в «Пояснювальній записці» до проекту Статуту, поданому на ім'я Міністра народної освіти Д. Толстого, зазначалося, що «одна з головних цілей, що їх прагне досягнути засновник Колегії полягає в тому, щоб створити молодим людям гідні умови для їхнього розвитку, щоб вони не виростали байдужими до всього, що робить їх нездатними служити справжнім інтересам своєї батьківщини» [1, 2 арк.].

Колегія, після смерті сина, була для Г. Галагана смислом його життя. Його ставлення до вихованців нагадувало ставлення батька до своїх дітей; серед них він почувався як у рідній сім'ї [2, 4 арк.]. Саме тому Г. Галаган хотів створити в Колегії сімейну атмосферу, схожу на ту, в якій жив його син – атмосферу батьківської турботи, любові, довіри, теплоти і затишку.

Однак з самого початку Колегія зустрілася з серйозними труднощами. По-перше, консервативне суспільство дуже важко сприймало будь-які нововведення. Тим більше, що цей заклад передбачався дуже незвичним, несхожим на інші за своїми правилами, статутом, порядками.

По-друге, досвіду організації виховної системи такого навчального закладу

не було. Відбувався складний пошук нових методів і прийомів виховання, аби втілити в життя задуми Г. Галагана; по-третє, і сам засновник, і перший склад вихователів надто ідеалізували справу виховання в Колегії. Вони вважали, писав пізніше випускник Колегії М. Марковський, що в Колегії не повинно бути жодних покарань, що вихованці повинні мати повну свободу. У випадку якогось порушення з юнаком проводилася бесіда вихователем. Нагляду за вихованцями було мало [6, с. 26].

З приходом І. Нечипоренка в Колегію, можна сказати, впроваджується нова виховна система, яка взяла краще з попередніх. Від першої системи залишилось переконання підтримувати в Колегії характер відносин між вихователями й вихованцями наближений до сімейного, з великою часткою взаємної довіри, свободи, моральних засад; від другої – усвідомлення стійкого дисциплінарного порядку, по-перше, особливо в процесі навчальних занять, а по-друге, для виховання в юнаках сили і волі, для привчання підкорятися вимогам, що їх ставить школа, а потім і життя з його складними стосунками.

І протягом всього існування Колегії ця система творчо доповнювалася і міцно трималася на вироблених у важких пошуках педагогічних поглядах, переконаннях, порядках, запроваджених з 1879 р.

Іван Іванович Нечипоренко – працював учителем історії Полтавської гімназії (1865–1866), пізніше учителем та інспектором Немирівської гімназії (1816–1876), з 1876 по 1879 р. – учителем історії та географії Муромського реального училища Владимирської губернії, а з 18 жовтня 1879 р. по 5 листопада 1890 р. – директором Колегії Павла Галагана.

З призначенням І. Нечипоренка директором у 1879 р., як згадували вихованці, «починається краща епоха в житті Колегії» [6, с. 29]. Хоча в Росії це були роки повсюдного відчуження учнівської молоді і педагогів. У звичайних гімназіях широко практикувалась система штрафних журналів, карцерів, позбавлення обідів тощо. В Колегію вступали учні, які повною мірою спізнали життя в казенних гімназіях [5, с. 78].

Але Іван Іванович зумів так організувати життя Колегії, що дотримуючись

суворої дисципліни, домігся створення атмосфери поваги, дисципліни і сімейного затишку. Щоб зрозуміти зміст виховної системи І. Нечипоренка, яка почала запроваджуватися з його приходом в Колегію, варто хоч коротко ознайомитися з основними положеннями його праці «Несколько положений из моего педагогического катехизиса», які лягли в основу його педагогічної діяльності на посаді директора Колегії Павла Галагана.

Як директор І. Нечипоренко вважав, що педагог зобов'язаний поважати в учневі живу людську особистість, що слід рахуватися з колективом класу, узгоджуючи педагогічні заходи; шкільний устрій не повинен шкодити виявленню особистості й індивідуальності учня; школа повинна уникати зайвої регламентації життя учнів і сухого формалізму.

Так, враховуючи, що в Колегію приходять учні 15–18 років різних станів, різного виховання, з різними звичками і смаками, з різним рівнем культури, то, на думку І. Нечипоренко, «школа мусить передбачати всі випадковості, а тому в ній повинен бути строго визначений порядок, обов'язковий для всіх, інакше співжиття неможливе – гірші заважатимуть кращим. Розумні підпорядкують свої особисті смаки і бажання інтересам суспільства, членом якого вони є; одним з перших завдань виховання повинно бути: що обов'язкове для всіх, повинно бути обов'язковим для кожного. Але наша школа має обмежувати свої вимоги від вихованців вимогами загальнолюдської моральності, благопристойності й необхідної шкільної дисципліни, що витікає із суті закритого закладу. Школа мусить визнавати в кожному вихованці його індивідуальність, його права на вільний, самостійний розвиток на засадах моральності» [9, с. 18–19].

Виходячи з таких виховних принципів, у Колегії широко застосовували метод переконування, в основу якого було покладено не покарання, а моральне напучення, вмовляння. Красномовним прикладом застосування методу переконання можуть бути спогади одного з випускників Колегії О. Левітського про І. Нечипоренка, який умовляючи вихованців наголошував: «… треба вчитися, треба працювати! Наша школа не може терпіти майбутніх нероб. … ці

умовляння не залишалися без уваги, в усякім разі вони були для нас більш переконливими, ніж оцінки і покарання, що практикувалися в інших школах» [5, с. 83–84].

Виховне значення таких бесід було дуже великим. Наведемо для більшої переконливості і підтвердження цієї тези кілька висловів зі спогадів вихованців Колегії про І. Нечипоренка. «І немало з нас, – згадував К. Гамалей, – тільки завдяки ним зберегли душу живу, перемогли свої порочні нахили і стали на шлях чесної і корисної праці… Учні побоювались, та це не був трепетний страх перед каральною десницею грізного начальника, – а боязнь засмутити любимого наставника-друга… Для чуйних юнаків найбільшим покаранням з боку вчителя була його вишукана холодна ввічливість, і вони з усіх сил старалися швидше перевести його на звичний тон дещо зовні суворого, але зігрітого співчуттям і любов'ю звернення. Він не шукав популярності, а вона, ця велика популярність сама йшла до нього» [3, с. 93–94].

Наведемо ще один спогад, А. Левитського: «Здавалося, психіка кожного вихованця була з'єднана якоюсь невидимою, але міцною ниткою з зіркою увагою наших вихователів. Вони помічали, можна сказати, найменшу зміну не лише в поведінці, навіть в настрої кожного учня. На кожне таке спостереження педагоги так або інакше реагували: чи то лагідністю, чи докором, чи переконуванням, чи тривалою бесідою, але ніколи – покаранням»[5, с. 80].

«Гаряче, щире, повне сили і переконання слово, – писав В. Куницький, – доходило до серця найлегковажнішого і схильного до порушень шкільної дисципліни юнака, і приносило свої плоди. Одна така бесіда з директором, і винуватець ставав часом непізнаваним, брав себе в руки, стримував свої погані схильності, старанно починав працювати над собою і помаленьку значно виправлявся» [4, с. 143].

Особлива увага в Колегії приділялась індивідуальному підходу до учнів. І. Нечипоренко, який свято дотримувався ідей Г. Галагана в організації виховного процесу, вважав, що кожен педагог Колегії повинен визнавати в кожному вихованці його індивідуальність. З огляду на особливості вихованців

– темперамент, здібності, схильності, потреби – треба було індивідуалізувати виховні прийоми роботи з ними. Не можна було підходити з однаковою міркою до всіх, намагатися змінити природу. Але в кожному колегіаті можна знайти щось позитивне, удосконалювати його і виховати людину корисну для неї самої і суспільства [9, с. 18].

Сповідуючи саме такі підходи, І. Нечипоренко втілював їх конкретно в своїй діяльності. Так, О. Левітський згадував, що коли він і його однокласники вступили до першого класу, то Іван Іванович, намагався використовувати найменшу можливість, щоб з ними поспілкуватися, придивитися до них. Його цікавило все: і попереднє життя, сімейні умови, інтерес до читання. У другому і третьому класі він спостерігав за роботою учнів, їхнім розвитком. В кінці третього класу І. Нечипоренко дивився на колегіатів як на дорослих, охоче бесідував з ними про поточні справи суспільного буття. У четвертому класі він хотів знати життєві плани кожного стосовно вибору факультету в університеті, а отже, і місця майбутньої трудової діяльності. Його бесіди з вихованцями не були епізодичними, від випадку до випадку. Він встигав з кожним вихованцем поговорити на ці теми кілька раз уміло і обережно не просто як керівник, а як дбайливий вихователь [5, с. 79].

Метод індивідуального підходу з легкої руки Г. Галагана, а потім активно підтриманий І. Нечипоренком укорінився і став обов’язковим у Колегії.

Важливим у І. Нечипоренка було й те, що він вважав: учень, цінуючи свою особистість і свободу інших, а також школу, повинен в її інтересах обмежувати себе і свої бажання.

Поряд з внутрішньою дисципліною, Іван Іванович передбачав обов’язкову зовнішню дисципліну. Він був переконаний, вимога зовнішньої дисципліни без наявності внутрішнього переконання може призвести до негативних результатів.

Взагалі, І. Нечипоренко був противником каральних заходів. Він вважав їхню роль у вихованні «нікчемною». На його думку, важливим є загальний настрій і напрям, що створюються спільним зусиллям викладачів і вихователів.

Нагорода учня – це його успіх, слабші за успіхами і поведінкою потребують особливої уваги і теплого ставлення. А той учень, що не піддається вимогам дисципліни, на думку І. Нечипоренка, заслуговує на відрахування.

Водночас, на його переконання, завдання вихователя не стільки у заборонах і обмеженнях, скільки у розвитку, пробудженні в учня добрих настроїв і чесних ідеалів заради їхнього ж блага і блага школи. І. Нечипоренко писав, що педагог має насамперед знати, що в школі, як в живому організмі, невідворотні всякого роду вияви негативного, і не уникати, а енергійно боротися з ними, вірячи, що добрі зерна, посіяні школою дадуть добрі плоди в майбутньому.

Школа, як вважав І. Нечипоренко, повинна підтримувати любов до знань і цінувати не тільки результати, а і зусилля, яких докладає учень, щоб їх досягти, або вміння і хорошої поведінки.

Не залишив він поза увагою і релігійні почуття вихованців, вважаючи, що в них учень може знайти сильну підтримку в боротьбі з негативними рисами свого характеру. При цьому він закликав вихователів виявляти повагу до учнів будь-якого віросповідання, стану і матеріального становища, виявляти особливий такт, щоб не було в школі ображених. І взагалі, кожна людина, заслуговує на повагу.

І. Нечипоренко багато уваги приділяв вихованню любові до рідного краю, активно використовуючи краєзнавчий підхід. «Іван Іванович викладав історію в одному з класів і географію у випускному класі, – згадував А. Левітський. – І оригінальне ж це було як на ті часи викладання! Я потрапив у клас, де Іван Іванович викладав лише географію Росії. І ось на першому ж уроці він запропонував, щоб кожен з нас вивчив свою рідну губернію і виклав потім свої знання перед класом. З якою жадібністю ми рилися по різних енциклопедичних словниках, статистичних збірниках і навіть календарях і газетах!» Підготувавшись таким чином, учні з доповідями виступали перед класом, розповідаючи про кліматичні, політично-економічні, етнографічні особливості рідної губернії. У такий спосіб І. Нечипоренко не тільки пробуджував інтерес

учнів до географії, до вивчення рідного краю, а розвивав у своїх учнів допитливість, бажання пізнавати нове, переконання, що знання даються працею [5, с. 84].

Саме завдячуючи таким урокам, таким учителям в учнів виховували благородне почуття патріотизму, що виражається не тріскучими фразами, а добрими ділами на благо батьківщини.

Гуманний педагог, І. Нечипоренко вважав, що школа повинна турбуватися про здоров'я кожного учня. Навчання і загальний режим, не повинні шкідливо впливати на здоров'я учнів, і до заходів про розумове і моральне виховання мають долучатися турботи і про фізичне виховання.

Саме ці положення лягли в основу «Правил для воспитанников Коллегии Павла Галагана», які були затвердженні Правлінням у 1880 р. [8, 7 арк.].

Ідеї І. Нечипоренка були співзвучні з ідеєю самої Колегії, з ідеєю, яку створив в своїй широкій і гуманній уяві Григорій Павлович Галаган. Він хотів, щоб вихованці під впливом щирої гарячої любові педагогів, поступово перероджувалися, перетворюючись із несвідомих підлітків у чуйних і свідомих юнаків, що прагнуть у кипучій праці спочатку оволодіти високою наукою, а потім послужити суспільству [5, с. 88].

Нижче подаємо «Несколько положений из моего педагогического катехизиса… И. И. Ничипоренко» [Ничипоренко И. И., бывший директор Коллегии Павла Галагана – Степовичу А. И. Письмо 6 сентября 1903 г. Киев // ІР НБУВ, ф. 179, спр. 700, 5 арк] за тогочасним правописом із збереженням усіх лексичних, фразеологічних і характерних морфологічних особливостей. Пропонуємо даний архівний документ для дослідників історії педагогіки та для всіх тих, хто цікавиться минулим українського народу, становленням національного шкільництва.

Оксана Шевчук

Список використаних джерел

1. Галаган Г. П. Объяснительная записка к проекту плана Коллегии в

форме письма к Михаилу Владимировичу. Сокиренцы. 15 мая 1869 г. // Інститут рукопису Центральної наукової бібліотеки імені В.І. Вернадського НАН України (далі – ІР НБУВ), ф. І, спр. 6897, 2 арк.

2. Галаган Г. П. Приветствие к окончившим курс Коллегии Павла Галагана. 14 выпуска. Скоропис. Сокиренцы. 1888 г. // ІР НБУВ, ф. І, спр. 6894, 4 арк.

3. Гамалей К. М. Памяти учителя-друга / К. М. Гамалей // Ежегодник Коллегии Павла Галагана. С 1-го Октября 1909 года по 1-е Октября 1910 года. Год 15-й. – К. : Типография С. В. Кульженко, 1910. – С. 91–94.

4. Куницкий В. Двадцатипятилетие Коллегии Павла Галагана (Историческая записка) / В. Куницкий // Двадцатипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве, (1 октября 1871 – 1 октября 1896 года) / [под ред. дир. Кол. П. Г. А. И. Степовича]. – К. : Типография И. И. Чоколова, 1896. – С. 109–147.

5. Левитский А. А. И. И. Ничипоренко, как педагог / А. А. Левитский // Ежегодник Коллегии Павла Галагана. С 1-го Октября 1909 года по 1-е Октября 1910 года. Год 15-й. – К. : Типография С. В. Кульженко, 1910. – С. 77–90.

6. Марковский М. Н. Поминка по Учредителе Коллегии Григории Павловиче Галагане / М. Н. Марковский // Ежегодник Коллегии Павла Галагана. С 1-го Октября 1912 года по 1-е Октября 1913 года. Год 18-й. – К. : Типография С. В. Кульженко, 1916. – С. 3–42.

7. Науменко В. П. Коллегия Павла Галагана в Киеве (по поводу 25-летия ее существования) / В. Науменко // Киевская старина. – 1896. – № 12. – С. 418–433.

8. Обращение к Попечителю Коллегии от членов Рады Коллегии. 1880 г. // ІР НБУВ, ф. ІІ, спр. 30229, 7 арк.

9. Яницкий А. Иван Иванович Ничипоренко (1842–1910): биографический очерк / А. Яницкий // Ежегодник Коллегии Павла Галагана. С 1-го Октября 1909 года по 1-е Октября 1910 года. Год 15-й. – К. : Типография С. В. Кульженко, 1910. – С. 3–58.

И. И. Ничипоренко

Несколько положений из моего педагогического катехизиса…

Несколько положений из моего педагогического катехизиса, который управлял моей деятельностью, и от которого я и теперь не отрекаюсь.

Педагог обязан чтить в учениках живую человеческую личность. С индивидуальностью каждого ученика, а иногда и класса необходимо считаться и сообразовать с нею педагогические мероприятия. Строй школы не должен мешать проявлению личности и индивидуальности ученика.

Школа должна избегать излишества в регламентации жизни ученика и сухого формализма. Ученик, ценя свою личность и свободу должен приучаться чтить личности и свободу других, а также и школу, и в интересах ее ограничивать себя и свои желания.

Воспитатели поставляют свои педагогические задачи не столько в разного рода запрещениях и ограничениях, сколько в пробуждении, развитии и охране хороших чувств, настроений и честных идеалов, и во имя их и блага школы воспитывать чувство дисциплины, как личной, так и школьной. Рядом с чувством внутренней дисциплины должна прививаться и внешняя дисциплина; требование внешней дисциплины без соответственного внутреннего к ней расположения может дать в смысле действительного воспитания одни лишь отрицательные результаты.

Педагог должен знать заранее, что в школе, как живом организме, неизбежны всякого рода проявления отрицательной стороны жизни со всеми ее шероховатостями, и не приходить от них в смущение, а, напротив, энергичнее бороться с ними с верою, что добрые семена, посеянные школой, дадут здоровые плоды в будущем.

В учащихся всеми силами должна поддерживаться любовь к знанию и уважение к истине.

Развитию живого религиозного чувства школа должна способствовать всеми средствами, так как в нем ученик может найти сильную поддержку в

борьбе с отрицательными сторонами своего характера.

Ученик должен цениться не только по результатам, которых он достиг (а, может быть, даже не столько…), но и по тем усилиям, которые им затрачены для приобретения знания, умения или хорошего поведения.

Меры карательные в школе играют весьма ничтожную роль, важны общее настроение и направление, которые создаются общими дружными усилиями учебно-воспитательного персонала.

Награда ученика в успехе; слабые по успехам и поведению ученики требуют по отношению к себе наиболее внимательного и теплого отношения. Ученики, по отношению к которым школа оказалась действительно бессильной, должны быть удаляемы.

Учение и общий режим не должны вредно влиять на здоровье учащихся, и к мерам об умственном и нравственном воспитании должны присоединятся заботы о физическом воспитании.

Излишнее говорить, что для определения положения ученика в школе и для отношений к нему воспитателей не имеют никакого значения ни вероисповедные, ни сословные, ни материальные различия воспитанников; но в силу господствующих в обществе разных вероисповедных и сословных предубеждений требуется особый такт воспитателя для того, чтобы не допускать в школе оскорбленных и обиженных, какими бывают евреи, незаконнорожденные и пр.

Необходима выработка нормальных отношений к прислуге, тоже, как к человеческой личности.

Для школы не существует ни православного, ни католика, ни иудея, ни князя, ни богатого, ни бедного, – есть только ученик и человек.